

Міністерство освіти і науки України
Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка
Педагогічний факультет
Кафедра теорії та методик початкової освіти

Дипломна робота
магістра

з теми: **«РОЗВИТОК КРИТИЧНОГО МИСЛЕННЯ МОЛОДШИХ
ШКОЛЯРІВ ЗАСОБАМИ ІНТЕРАКТИВНИХ ТЕХНОЛОГІЙ»**

Виконала: здобувачка другого
(магістерського) рівня вищої освіти
PO2-M22z групи
спеціальності 013 Початкова освіта
Степанчук Ірина Ігорівна

Керівник:
Городиська Оксана Миколаївна,
кандидат педагогічних наук, старший
викладач

Рецензент:
Мєлєкєсцева Наталія Василівна,
кандидат філологічних наук, доцент

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ 1. РОЗВИТОК КРИТИЧНОГО МИСЛЕННЯ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ ЯК АКТУАЛЬНА ПЕДАГОГІЧНА ПРОБЛЕМА.....	7
1.1 Сутність, структура та функції поняття «критичне мислення».....	7
1.2 Психолого-педагогічні передумови розвитку критичного мислення молодших школярів.....	18
1.3 Використання інтерактивних технологій як ефективний засіб розвитку критичного мислення молодших школярів.....	27
РОЗДІЛ 2. МЕТОДИЧНІ ПРИЙОМИ РОЗВИТКУ КРИТИЧНОГО МИСЛЕННЯ ДІТЕЙ МОЛОДШОГО ШКІЛЬНОГО ВІКУ ЗАСОБАМИ ІНТЕРАКТИВНИХ ТЕХНОЛОГІЙ.....	38
2.1 Сучасний стан розвитку критичного мислення учнів початкових класів (за результатами констатувального етапу експерименту).....	38
2.2 Впровадження системи методичних прийомів для розвитку критичного мислення учнів початкової школи за допомогою інтерактивних технологій на уроках української мови та літературного читання.....	45
2.3 Вплив експериментального навчання на результативність розвитку критичного мислення молодших школярів.....	59
ВИСНОВКИ.....	63
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	66
ДОДАТКИ.....	72

ВСТУП

Актуальність теми. Незважаючи на військові дії, які тривають на території нашої країни, в освітній системі України відбуваються суттєві реформи, які мають на меті впровадження гуманістичних та демократичних цінностей, всебічний розвиток особистості школяра, компетентнісний підхід. Концепція Нової української школи націлена на формування конкурентноспроможної на ринку праці особистості, здатної до самореалізації та самоосвіти впродовж усього життя.

Одним з головних завдань сучасної школи, яке ставить перед нею суспільство, є пошук шляхів активізації пізнавальної діяльності учнів, формування дієвого, зацікавленого ставлення до навчання та розвитку їх інтелектуальних здібностей через формування життєво-необхідних компетентностей. З огляду на необхідність вирішення цього завдання винятково важливою є проблема розвитку критичного мислення школярів, як чинника ефективності їх навчальної діяльності. Розвиток критичного мислення є однією з новітніх педагогічних технологій, що допомагає реалізувати ідеї особистісно-орієнтованої моделі освіти та має призвести до зміни ролі й функцій як самого вчителя, так і учнів у сучасному освітньому процесі.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У наукових працях останніх років, як вітчизняних, так і зарубіжних, підкреслюється значення критичного мислення для розвитку суспільства і самої людини. Феномен критичного мислення досліджувався такими вченими, як Р. Джонсон, Д. Клустер, Р. Стернберг, Д. Халперн, О. Пометун, Н. Послепова, С. Рубінштейн, Б. Теплов, Л. Терлецька тощо. Взаємозалежність зовнішніх і внутрішніх умов розвитку критичного мислення особистості школяра досліджували П. Гальперін, В. Давидов, Д. Ельконін, Л. Занков, А. Любінська, В. Бондар, А. Маркова та ін. Про важливість цілеспрямованої і систематичної навчально-пізнавальної

діяльності для розвитку критичного мислення учнів йдеться у працях О. Веселовської, Л. Фрідмана, О. Столяра, О. Останіної та ін.

Особливості інтерактивного навчання досліджували педагоги, психологи, методисти та науковці, а саме Ш. Амонашвілі, О. Біда, Є. Ільїн, Г. Коберник, Я. Коменський, С. Личинкова, В. Сухомлинський, В. Шаталов. Дослідженню проблеми інтерактивних методів навчання приділяли увагу та вагомий внесок зробили видатні сучасні та зарубіжні вчені: О. Пометун, Л. Пироженко, а також В. Беспалко, В. Монахова, які інтерактивність у навчанні пояснюють як здатність до взаємодії, перебування в режимі бесіди, діалогу, дії. А також їхні дослідження доводять, що інтерактивне навчання дозволяє різко збільшити відсоток засвоєння матеріалу, оскільки впливає не лише на свідомість учня, а й на його почуття. У своїх теоретичних і методичних розробках, онлайн-вебінарах автори наголошують на питаннях розвитку у молодших школярів вміння самостійно опрацьовувати навчальний матеріал, робити висновки, бачити та виправляти власні помилки, знаходити нестандартні шляхи вирішення різноманітних проблем. Це доводить, що певні риси критичного мислення можливо і необхідно розвивати вже на рівні молодшого шкільного віку. Разом із тим питання гуманізації початкової освіти пов'язані із проблемою оновлення її змісту на основі інтегрованого підходу. Саме інтерактивні технології мають значний потенціал для розвитку критичного мислення молодших школярів, оскільки є запорукою успішного опанування ними навчального матеріалу, вміння застосовувати його у реальному житті та створювати власний продукт освітньої діяльності. Отже, зростаюча актуальність проблеми та її недостатня розробленість, обумовили вибір теми магістерського дослідження: «Розвиток критичного мислення молодших школярів засобами інтерактивних технологій».

Мета дослідження полягає в теоретичному обґрунтуванні та експериментальній перевірці ефективності розвитку критичного мислення молодших школярів засобами інтерактивних технологій.

Завдання дослідження:

1. Проаналізувати психолого-педагогічну літературу з проблеми дослідження.
2. Визначити сутність, структуру та функції критичного мислення молодших школярів.
3. Теоретично обґрунтувати та експериментально перевірити ефективність розвитку критичного мислення молодших школярів засобами інтерактивних технологій.

Об'єкт дослідження – процес розвитку критичного мислення молодших школярів.

Предмет дослідження – інтерактивні технології як фактор розвитку критичного мислення молодших школярів.

Матеріали та методи дослідження. *Теоретичні:* аналіз і узагальнення психолого-педагогічної, науково-методичної, довідково-енциклопедичної літератури та нормативних документів з проблеми дослідження; *емпіричні:* спостереження, експеримент, узагальнення досвіду, педагогічний аналіз.

Наукова новизна одержаних результатів полягає в тому, що уточнено положення щодо сутності й особливостей розвитку критичного мислення молодших школярів; визначено структуру та функції критичного мислення; виявлено і обґрунтовано вплив інтерактивних технологій на розвиток критичного мислення молодших школярів; подальшого розвитку дістала система навчально-методичної роботи над розвитком критичного мислення учнів початкової школи.

Практичне значення одержаних результатів. Одержані результати можуть бути використані вчителями початкових класів під час підготовки до уроків, а також студентами заочного та стаціонарного відділень педагогічного університету при підготовці до семінарських та практичних занять, що стосуються вивчення методик і сучасних педагогічних технологій початкової школи.

База дослідження: Іванківська загальноосвітня школа І-ІІІ ступенів, с.Іванків, Чортківського району Тернопільської області та Скала-Подільська загальноосвітня школа І-ІІ ступенів, Скала-Подільської селищної ради, Чортківського району, Тернопільської області.

Апробація результатів дослідження: основні положення і результати дослідження представлені на інтернет-конференціях:

1) VI Всеукраїнська науково-практична конференція «Українська та іноземні мови в початкових класах: актуальні проблеми й інноваційні технології навчання» (15-16 березня 2023 року, м. Кам'янець-Подільський);

2) Всеукраїнська науково-практична конференція «Актуальні питання початкової освіти: досвід, реалії, перспективи» (18-19 жовтня 2023 року, м. Кам'янець-Подільський),

3) XII Регіональній науково-практичній конференції «Методика навчання філологічних дисциплін у закладах загальної середньої та вищої освіти» (7 грудня 2023 року, м. Кам'янець-Подільський).

Опубліковано статтю: Степанчук Ірина. Використання інтерактивних технологій як ефективний засіб розвитку критичного мислення молодших школярів. *Методика навчання філологічних дисциплін у закладах загальної середньої та вищої освіти*. Кам'янець-Подільський : Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка, 2023.

Результати дослідження обговорено на засіданнях кафедри теорії та методик початкової освіти Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка (2022-2023 рр.).

Обсяг і структура. Дипломна робота складається зі вступу, двох розділів, висновків, списку використаних джерел та додатків. Загальний обсяг роботи – 80 сторінок комп'ютерного тексту, 71 джерело використаної літератури, 2 додатки.

ВИСНОВКИ

У магістерському дослідженні наведено теоретичне узагальнення і нове розв'язання проблеми розвитку критичного мислення молодших школярів засобами інтерактивних технологій, що дало підстави для таких висновків:

1. Аналіз психолого-педагогічної літератури засвідчив, що проблема критичного мислення була актуальною на всіх етапах розвитку педагогічної і психологічної науки. У працях дослідників пропонуються різноманітні підходи до визначення його сутності та структури, обґрунтовується продуктивність особистісно орієнтованого та діяльнісного підходів до розвитку критичного мислення молодших школярів.

Науковий аналіз проблеми дозволив виявити залежність результативності процесу навчання від рівня розвитку критичного мислення молодших школярів. Водночас встановлено важливість постійних зусиль вчителів, спрямованих на пошук продуктивних форм, методів та прийомів розвитку критичного мислення, які б забезпечили входження учня у процес навчання свідомо й активно діючим суб'єктом.

2. На основі виділення категорійних ознак базових понять дослідження сформульовано робоче визначення критичного мислення. Під *критичним мисленням* ми розуміємо систему суджень, що сприяють виробленню вміння аналізувати факти, продукувати та організовувати ідеї, захищати думки, робити порівняння, будувати логічні умовисновки, оцінювати аргументи та розв'язувати проблеми.

Визначено та обґрунтовано структуру критичного мислення, як цілісної системи, компонентами якої є: постановка проблеми, пошук інформації, чітка аргументація та прийняття рішення.

З'ясовано та охарактеризовано функції критичного мислення: регулятивна, оціночна, ініціальна, стимулююча, коригувальна, прогноуюча та моделююча.

Перспективною для розвитку критичного мислення молодших школярів,

з точки зору діяльнісного та особистісно орієнтованого підходів, в рамках реалізації Концепції Нової української школи є застосування засобів інтерактивних технологій.

3. Розроблено теоретичні позиції щодо застосування засобів інтерактивних технологій в освітньому процесі початкової школи, які дозволяють розглядати їх як педагогічну умову розвитку критичного мислення молодших школярів, у результаті чого відбувається розкриття інтелектуально-творчого потенціалу кожного учня, реалізація його внутрішніх потреб та інтересів.

Доцільність застосування методів інтерактивних технологій в початкових класах зумовлена тим, що це відповідає реалізації принципів Нової української школи, спонукає молодшого школяра до самостійного пошуку нових знань та оволодіння загальними способами дій, забезпечує особистісну самореалізацію і самовизначення кожного учня, формує загальне позитивне ставлення до учіння. Дидактичні можливості інтерактивних методів полягають у розвитку всіх показників, які забезпечують найповнішу реалізацію в реальному процесі учіння прагнення дитини до виявлення розумової активності та розумової самостійності.

Дієвість даного підходу забезпечується врахуванням вікових особливостей дітей молодшого шкільного віку, можливостями активізації критичного мислення і спирається на принципи діяльності, активності, психологічної комфортності, особистісного смислу, проблемності та творчості.

Діагностичний аспект проведеного дослідження спирається на критерії, показники і рівні критичного мислення. Для оцінювання розвитку критичного мислення визначено критерії, що відображають: здатність адаптуватися до змінених умов під час вирішення проблеми; здатність до узагальнення, порівняння ознак предметів та явищ; здатність до об'єктивного оцінювання та альтернативності.

Виділено показники для оцінювання результатів формувального експерименту: гнучкість мислення, уміння працювати з інформацією,

аналітичні уміння, здатність знаходити суперечності.

Вони є основою для визначення рівнів розвитку критичного мислення: початкового, середнього та високого. Відмінності між рівнями критичного мислення полягають у ступені прояву і глибині його якісних характеристик.

Запропонований підхід забезпечує залучення учнів до самостійного пошуку нових ідей, дозволяє задовольнити їх пізнавальні потреби та інтереси, підвищити пізнавальну активність, позитивну мотивацію, дає змогу інтелектуально-творчо самовиразитися, поєднати можливості індивідуалізації з традиційними підходами до навчання, підвищити якість та ефективність освітнього процесу.

Порівняльний аналіз даних педагогічного експерименту засвідчує теоретичну обґрунтованість та результативність запропонованих засобів інтерактивних технологій, доцільність їх використання під час роботи над розвитком критичного мислення молодших школярів. Так, кількість учнів, які мали високий та середній рівні критичного мислення, збільшилася відповідно на 6,6% та 6,7 %, тоді як кількість учнів, які мали початковий рівень, зменшилася на 13.3%.

Упровадження результатів магістерського дослідження у практику сучасної початкової школи дає підстави стверджувати, що було розв'язано поставлені завдання та реалізовано мету дослідження.

Водночас виконане дослідження не вичерпує всіх аспектів досліджуваної проблеми. До перспективних напрямів подальшого дослідження відносимо створення дидактико-методичної системи розвитку критичного мислення обдарованих дітей.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Архіпова Є., Ковалевська О. Критичне мислення як необхідна складова розумової діяльності людини в межах сучасного інформаційного суспільства. *Гуманітарний часопис*. 2012. № 2. С. 34–38.
2. Бажутіна С. Деякі особливості одарованих школярів. *Директор школи, ліцею, гімназії*. 2005. №1. С. 67–71.
3. Барабаш О., Глинянюк Н. Вчимося міркувати самостійно та розважливо. *Учитель початкової школи*. 2018. № 11. С. 3–7.
4. Батрун І. В. Технологія розвитку критичного мислення і сучасний освітній процес. *Педагогічна майстерня*. 2018. № 1. Січень. С. 9-16.
5. Белкіна О. Критичне мислення учнів початкових класів. *Практична психологія та соціальна робота*. 2014. № 5. с. 37-44.
6. Белкіна-Ковальчук, Олена Віталіївна. Формування критичного мислення учнів початкових класів у процесі навчання : автореф. дис. на здобуття наук. ступ. канд. пед. наук : 13.00.09 – Теорія навчання. Волинський державний університет імені Лесі Українки (Луцьк). Луцьк. 2006. 21 с.
7. Білецька Л. Критичне мислення молодших школярів як психолого-педагогічний феномен. URL: <https://sno.udpu.edu.ua/index.php/naukovo-metodychna-robota/92-suchasni-tekhnohohiyi-rozvytkuprofesiynoyi-maysternosti-maybutnikhuchyteliv-24-zhovtni>
8. Богданович М. В. Методика викладання математики в початкових класах: Навчальна книга. Тернопіль: Богдан, 2001. 368 с.
9. Большакова І. Особливості реалізації міжпредметної інтеграції змісту навчання на уроках у початковій школі. *Український педагогічний журнал*. 2020. №7. С.12 – 18.
10. Большакова І. Розвиток критичного письма. *Початкова освіта*. 2012 р. № 11. С. 3-7.
11. Бохан М., Башинська Н., Забелло Л., Станевич І., Гончарук Н., Карпельова І. Розвиток критичного мислення у процесі навчання дітей та

- молоді.URL:http://imso.zippo.net.ua/wpcontent/uploads/2018/03/2018_03_29_2_Bohan.pdf
- 12.Брайло Т. Особливості мислення молодших школярів. Х.: «Ранок», 2014. 65 с.
 - 13.Вукіна Н. В., Дементієвська Н. П. Критичне мислення: як цього навчати. Харків : «Основа», 2007. 108 с.
 - 14.Вукіна Н. Критичне мислення: як цьому навчати : наук.-метод. посібник. Харків, 2007. 190 с.
 - 15.Гавриш Р. Розвиток пізнавального інтересу як засіб формування особистості молодшого школяра. *Розкажіть онуку*. 2010. № 10. С.6 -13.
 - 16.Грабовська М., Козир М. Уміння доводити власну думку в процесі розвитку критичного мислення молодших школярів. *Педагогічна освіта: Теорія і практика*. Психологія.Педагогіка. 2019. №31.. 46–53.
 - 17.Державний стандарт початкової освіти. URL: <https://www.kmu.gov.ua/npas/pro-zatverdzhennya-derzhavnogo-standartu-rochatkovoyi-osviti>
 - 18.Дичківська І. Інноваційні педагогічні технології : підруч. Київ : Академвидав, 2012. 352 с.
 - 19.Заїкіна В. Розвиток критичного мислення при вивченні математичних та економічних дисциплін. *Університетські наукові записки*. 2015. № 1. С. 426–434.
 - 20.Зоркіна Н. Критическое мышление – мышление XXI в. *Методичний вісник історичного факультету*. Харків: Консум, 2002. №1. С. 77– 82.
 - 21.Інтерактивні технології навчання в початкових класах / авт. - упор. І. І. Дівакова. Тернопіль : Мандрівець, 2013. 180 с.
 - 22.Клустер Д. Що таке критичне мислення. *Педагогічний вісник*. 2015. № 2. с. 3-5.
 - 23.Козира В. Технологія розвитку критичного мислення у навчальному процесі: навчально-методичний посібник для вчителів. Тернопіль, 2017. 60 с.

24. Колодій Т. Впровадження технології критичного мислення на уроках в початковій школі. Київ : Педагогічна думка, 2014. 346 с.
25. Концепція громадянської освіти та виховання в Україні: Проект Освіта України. 2000. № 46. URL : <http://www.edudemocracy.org.ua/newsletter/vol2/fo rmy.html>
26. Концепція Нової української школи. URL: <https://www.kmu.gov.ua/storage/app/media/reforms/ukrainska-shkola-compressed.pdf>
27. Корінько Л. М. Роль критичного мислення у формуванні учнівських компетенцій. Харків: Основа, 2010.
28. Кочерга О. Психофізіологічний розвиток дитини і становлення мислення у віці 6-10 років. *Початкова школа*. 2007. № 7. С. 23-25.
29. Кроуфорд А., Саул В. Технології розвитку критичного мислення. Київ : Плеяди, 2006. 220 с.
30. Ліоненко М. Методичні особливості формування культури критичного мислення молодших школярів. *Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка*. 2022. № 1(2). С. 28–34.
31. Ліпман М. Чим може бути критичне мислення. *Вісник програм шкільних обмінів*. 2006. № 27. С. 17–23.
32. Макаренко В. Як опанувати технологією формування критичного мислення. Харків : Основа, 2008. 96 с.
33. Максименко С. Мислення. Загальна психологія: [підручник для студентів вищ. навч. закладів]. Київ : Форум, 2000. С. 202–217.
34. Марченко О.Г. Формування критичного мислення школярів. Харків : вид. група «Основа»: «Тріада +», 2007 р.
35. Методика навчання української мови в початковій школі: навч. - метод. посіб. / ред. М.С. Вашуленка. Київ : Літера ЛТД, 2011. 364 с.
36. Мелекесцева Н. Розвиток критичного мислення молодших школярів засобами сучасної української дитячої літератури. *Педагогічна освіта:*

- теорія і практика*. 2019. № 27. С. 380-386.
37. Науково-методичні засади критичного мислення. URL: <https://vseosvita.ua/library/naukovo-metodicni-zasadi-kriticnogo-mislenna-141753.html>
38. Нова українська школа. Концептуальні засади реформування середньої школи / Міністерство освіти і науки України (2016). URL: <http://mon.gov.ua/%D0%9D%D0%BE%D0%B2%D0%B8%D0%BD%D0%B8%202016/12/05/konczepczyia.pdf>
39. Нова українська школа: poradnik dla vchytelya / za zag. red. H. M. Bibik. Київ : Літера ЛТД, 2019. 208 с.
40. Оліяр М. Розвиток критичного мислення молодших школярів у процесі вивчення предметів мовно-літературної освітньої галузі. *Освітні обрії*. 2022. № 1(54). С. 114-118.
41. Підласий І. Як підготувати ефективний урок. Київ : Освіта, 2013. 257 с.
42. Пометун О. І., Пилипчатіна Л.М., Сущенко І.М. та ін. Основи критичного мислення: навчальний посібник для учнів старших класів загальноосвітньої школи. Тернопіль : Навчальна книга-Богдан, 2010. 216 с.
43. Пометун О., Гупан Н. Таксономія Б. Блума і розвиток критичного мислення школярів на уроках історії. *Український педагогічний журнал*. 2019. № 3. С. 50 -58.
44. Пометун О., Сущенко І. Путівник з розвитку критичного мислення в учнів початкової школи: методичний посібник для вчителів. Київ, 2017. 96 с.
45. Пономарьова К. Реалізація компетентного підходу в навчанні молодших школярів української мови. *Початкова школа*. 2010. № 12. с. 49 - 52.
46. Порадник для вчителя НУШ. URL: <https://nus.org.ua/wp-content/uploads/2017/11/NUSH-poradnyk-dlya-vchytelya.pdf>
47. Постанова Кабінету міністрів України від 21 лютого 2018 р. № 87 «Про затвердження Державного стандарту початкової освіти».

- URL:<http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/87-2018-p>
- 48.Редкол В. Розвиток психіки школярів в процесі навчання. Київ : Знання, 2013.154 с.
- 49.Савченко О. Взаємозв'язок ключових і предметних компетентностей у контексті формування у молодших школярів уміння вчитися. *Імідж сучасного педагога*. 2012. № 6. С. 3-6.
- 50.Савченко О. Ключові компетентності - інноваційний результат шкільної освіти. *Рідна школа*. 2011. № 9. с. 4-8.
- 51.Савченко О. Покликання початкової школи.*Початкова школа*. 2008. № 2. С. 1-3.
- 52.Стіл Д. Розвиток критичного мислення в навчанні різних предметів [навч.посіб.]. К.: Інтеллект, 2015. 76 с.
- 53.Терно С. Критичне мислення – сучасний вимір суспільствознавчої освіти. Запоріжжя: Просвіта. 2009
- 54.Терно С. О. Критичне мислення як інструмент проведення правоосвітніх заходів у загальноосвітніх навчальних закладах. URL: <http://sites.znu.edu.ua/interactiv.edu.lab/Posibnyky/ReaderCT.pdf>
- 55.Терно С. О. Теорія розвитку критичного мислення (на прикладі навчання історії) [посібник для вчителя]. Запоріжжя: Запорізький національний університет, 2011. 105 с.
- 56.Терно С. Світ критичного мислення: образ та мімікрія. *Історія в сучасній школі*. 2012. № 708. С. 27-39.
- 57.Технології розвитку критичного мислення учнів. Київ: Видавництво "Плеяди", 2008.
- 58.Тягло А. В., Воропай Г. С. Критичне мислення : проблеми світової освіти 21 століття. Харків : АССА. 2015. 284 с.
- 59.Тягло О. В. Досвід засвоєння критичного мислення в українській вищій школі. *Філософія освіти*. 2017. № 2. С. 240-257.
- 60.Тягло О. В. Критичне мислення: Навчальний посібник. Харків : Вид. група «Основа», 2008. 189 с.

- 61.Химинець А. Формування критичного мислення і творчих здібностей в учнів початкової школи: європейський вимір. *Педагогічні інновації у фаховій освіті*. 2019. №10. С. 190-197.
- 62.Шквир О. Критичне мислення молодших школярів : сутність і особливості. *Молодь і ринок*. 2019. № 4 (171). Квітень. С. 27-32.
- 63.Шквир О., Ксьондзик Л. Технологія розвитку критичного мислення молодших школярів: авторський проєкт. *Молодь і ринок*. 2022. № 3-4(201-202). С. 39-43.
- 64.Як опанувати технологію критичного мислення / Макаренко В.М. Туманцова О.О. Харків: вид. група «Основа»: «Тріада +», 2008 р.
- 65.Ярош Г. Сучасний урок у початковій школі. 33 уроки з використанням технології розвитку критичного мислення. Х.: Основа, 2015. 240 с.
- 66.Chance P. Thinking in the classroom: A survey of programs. New York: Teachers College, Columbia University. 1986. 164 p.
- 67.Hatcher D. Critical thinking instruction: a realistic evaluation: the dream vs. reality. *INQUIRY: Critical Thinking Across the Disciplines*, 2015.
- 68.Hickey M. Reading and social studies: The critical connection. *Social Education*. 1990. 179 p.
- 69.Paul R. Critical Thinking: What Every Person Needs to Survive. A Rapidly Changing World. 3-rdedition revisited. Santa Rosa, CA. 1993. P. 97–98.
- 70.Reed J. H., Kromrey J. D. Teaching Critical Thinking in a Community College History Course: Empirical Evidence From Infusing Paul's model – Statistical Data Included. *College Student Journal*. June, 2001. URL: http://findarticles.com/p/articles/mi_m0FCR/is_2_35/ai_77399627/
- 71.Vilardi, T., Chang, M. (Eds). *Writing-Based Teaching: Essential Practices and Enduring Questions*. Albany, NY: SUNY. 2009.